

быльное занятие, чем традиционный, мягко говоря, не выдерживает критики. После опубликования результатов работы крупнейших виртуальных банков США в 1999 г. банковское сообщество испытало шок – прибыльность виртуального бизнеса оказалась даже ниже, чем у большинства традиционных банков. Причиной послужили масштабные расходы на рекламу и непомерно большие проценты, выплачиваемые виртуальными банками по вкладам. Действительно, специфика виртуального бизнеса обуславливает, помимо немалых вложений в разработку электронных услуг, еще большие затраты на маркетинг, реализацию и продажу малознакомых для потребителя виртуальных услуг. Поэтому еще раз стоит подчеркнуть, что основная цель Интернет-банкинга – высокое качество и быстрота клиентского обслуживания.

Нельзя абсолютизировать и утверждение о том, что интерактивность обслуживания, достигаемая в Интернет-банкинге, полностью может устранить человека из банковских процессов. Пока осуществление банковских операций вообще без человеческого управления невозможно. Это можно назвать, скорее, делом отдаленного будущего.

Существует еще один момент, на который хотелось бы обратить внимание. Многие считают, что Интернет-банкинг стоит внедрять, главным образом, для обслуживания крупных корпоративных клиентов, а работа через Интернет с физическими и мелкими юридическими лицами может подождать. Особенно данное мнение характерно для программистов, занимающихся внедрением автоматизированных систем в банках. Но именно использование сети Интернет позволяет обслуживать массового клиента и предоставлять большинство услуг розничного обслуживания. В банковских услугах нуждаются не только крупные клиенты, но и физические лица, частные предприниматели, малые и средние предприятия, в общем, все те, кто имеет небольшие обороты, но несмотря на это вправе рассчитывать на удобный сервис и должное внимание со стороны банка.

Будущее Интернет-банкинга в Украине тесно связано с развитием розничного банковского обслуживания. Крупным клиентам важнее эксклюзивный, нестандартный сервис и персональное внимание, а уже после этого – интерактивность осуществления всех необходимых операций. В отношении мелких и средних предприятий, предпринимателей и частных лиц обслуживание в системе Интернет-банкинга более продуктивно, поскольку позволяет предоставить дополнительный сервис для клиентов.

МОНІТОРИНГ У ПРОЦЕСІ КРЕДИТУВАННЯ

О.В. Зіміна,

Черкаський банківський коледж

Кредитування є найбільш ризиковою операцією для банків, і в той же час залишається однією з найвагоміших в структурі процентних доходів банку. Від організації самого процесу кредитування залежить прибутковість банку і банківської системи, а також розвиток економіки країни в цілому. Основним нормативним документом для банків при здійсненні кредитних операцій є Положення НБУ “Про кредитування” від 28.09.95 № 246. Залежно від напрямків роботи банку, кваліфікації персоналу, складу клієнтури, банківські установи розробляють свою кредитну політику та свої нормативні документи щодо процесу кредитування, дотримуючись основного нормативного документа НБУ.

Сучасна практика кредитування банками суб’єктів господарської діяльності свідчить, що відсутність постійних зв’язків між позичальником і кредитором призводить до появи пролонгованих, прострочених та сумнівних позичок. Тенденція зростання не сплаченої у строк заборгованості за позичками банків за останні роки лише доводить твердження (таблиця). Крім того, станом на 01.01.2000 р. пролонгована заборгованість становила 1436,6 млн. грн. (7,5 %), прострочена – 2286,9 млн. грн. (12,0 %), а сумнівна до повернення – 454,5 млн. грн. (2,4 %). Порівняно з 01.01.2000 р. на 01.07.2000 р. обсяг зазначених проблемних кредитів зріс (в основному, за рахунок пролонгованих та прострочених кредитів) на 11,6 %, а його загальна питома вага зменшилась (за рахунок зростання загальної суми кредитного портфеля) на 4,4 % і дорівнювала 21,9 % або 4178 млн. грн.

Слід зазначити, що неповернення або неповне повернення виданих кредитів впливає на вартість кредитної частини банківського портфеля активів. Ось чому в процесі кредитування банкові потрібно мати якомога точнішу оцінку рівня кредитного ризику, який існує постійно аж до погашення кредиту та сплати відсотків за ним. А це можливо тільки за умови постійного супроводження кредитного проекту – моніторингу впливових чинників.

Кожна установа банку розробляє свою методологію оцінки кредитних ризиків, але всі ці методики дотримуються загальних принципів та правил, і всі вони мають на меті недопущення неповернення позички та забезпечення своєчасної сплати відсотків за нею. Отже, моні-

торинг можна визначити як проведення систематичного аналізу господарської діяльності позичальника, його фінансового стану, а також комплекс інших заходів, які направлені на зменшення кредитного ризику – ризику неповернення кредиту та несплати відсотків за ним протягом дії кредиту.

Таблиця 1

Не сплачена у строк заборгованість за позичками банків*

Заборогованість	Станом на									
	01.01.96		01.12.96		01.12.97		01.12.98		01.12.99	
	%	трлн. укр. крб.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.
Прострочена	12,8	38,7	13,4	468,2	10,4	534,1	17,4	1537,3	30,3	3410,0
Стандартна	87,2	263,6	86,6	3025,8	89,6	4601,5	82,65	7323,2	69,7	7844,1

* Бюлетень НБУ.

Проведення кредитного моніторингу розпочинається після відкриття позичкового рахунку та перерахування коштів за метою. Основна мета, яку ставить банк для здійснення контролю за ходом кредитних операцій, полягає у ефективній організації кредитного процесу. Проблемні позики без вчасного втручання банку поступово перетворюються в безнадійні, що призводить не тільки до несплати позики та відсотків, а й до більш негативних наслідків.

Наслідки, які може мати банк у разі відсутності організації моніторингу:

- несплата позики та відсотків;
- зниження якості активів;
- поява додаткових витрат, що пов'язані з формуванням резервів страхування кредитних операцій;
- поява додаткових витрат, що пов'язані зі стягненням проблемної позики;
- зниження рівня ліквідності банку;
- зниження репутації банку.

Як правило, кожний попередній наслідок є початком для наступного.

Для ефективного управління активами комерційні банки повинні ретельно стежити за їх якістю. Зважена оцінка якості активів є вирі-

шальним фактором “здоров’я” банку. Дослідження причин збанкрутування банків засвідчило, що низька якість активів через несвоєчасне виявлення проблемних кредитів спричинило більшість банкрутств. Отже, організація моніторингу необхідна для банку.

При наданні позики комерційні банки роблять все можливе, щоб мінімізувати ризик невиконання зобов'язань. Але ні кредитна політика, ні рейтингові системи оцінки якості кредитів, засоби внутрішнього контролю та інші процедури не можуть в повній мірі захистити банк.

Проблемною слід вважати таку позичку (заборгованість), за якою порушена будь-яка з умов кредитного договору, що може призвести до неповернення основного боргу і несплати процентів за ним.

Проблемна заборгованість за кредитом:

- за якою порушено графік погашення основного боргу та/або відсотків і комісійних доходів протягом 30 днів;
- пролонгована один раз;
- реструктуризована;
- прострочена;
- списана із балансу банку (в збиток).

Проблемна позика за ступенем проблемності може бути різна: від проблеми, яку можливо подолати внаслідок проведення постійного та ефективного моніторингу, до проблеми, що створює безнадійну позичку. Отже, чим швидше відреагувати на проблемну позичку, тим більша ймовірність уникнути замороження частини позичкового капіталу у непродуктивних активах. Оперативна реакція на проблемні позички відбувається внаслідок проведення чітко організованого супроводження кредитних проектів.

Професійним обов'язком банківських працівників є виявлення на ранніх етапах використання кредитних коштів клієнтом ознак зародження фінансових труднощів у позичальників і вжиття відповідних заходів щодо захисту економічних інтересів банку. Отже, роботі над уникненням появи проблемної позички повинно приділятися якомога більше уваги. Проблемні кредити в більшості випадків не виникають несподівано. Першочерговим для банку є визначення головної причини виникнення проблемного кредиту. Причини, які породжують появу проблеми щодо виконання позичальником зобов'язань, можна розподілити на зовнішні та внутрішні.

Причини виникнення проблемної заборгованості

1. Зовнішні причини:

- погіршення макроекономічної кон'юнктури й ділової активності у галузях, де відбувається діяльність клієнта;
- негативні зміни економічного законодавства та політичні ситуації.

2. Внутрішні причини.

Позичальник:

- недосконалий менеджмент;
- зниження якості продукції, роботи та виконуваних робіт;
- прорахунки у маркетинговій політиці;
- послаблення контролю за станом фінансів, що виявляється у зростанні дебіторської заборгованості, невиробничих витрат тощо.

Кредитор:

- поверхове вивчення заявки на кредит;
- необгрунтоване ліберальне ставлення до позичальника при розгляді заявки;
- неправильна оцінка фінансових можливостей позичальника та його партнерів;
- помилки в оцінці забезпечення позики;
- неврахування у кредитному договорі можливої зміни його умов, які негативно впливають на дохід банку;
- відсутність або неякісне проведення контролю за фінансовим станом боржника та виконання умов договору.

Найбільш поширеною причиною є помилкове прогнозування майбутніх грошових потоків, які очікуються внаслідок реалізації проекту, під який було одержано кредит. Це, в свою чергу, викликає труднощі щодо дотримання умов кредитного договору, особливо вимог, які стосуються обслуговування боргу. Незалежно від причини проблеми якість кредитів з часом змінюється. Ось чому спеціаліст, який веде кредитну справу, повинен постійно здійснювати моніторинг позик клієнта, особливо фінансового стану та стану його бізнесу. Потрібно негайно реагувати на причини проблемної позики, а для цього необхідно вміти вчасно виявляти їх ознаки. Є ознаки, які свідчать, що фінансовий стан позичальника погіршується і виданий кредит може бути не погашений в строк, або не буде повернутий.

Серед загальних ознак проблемних позик можна виділити наступні:

- затримка подання позичальником звітності;
- уникнення контактів з банком;
- порушення клієнтом питання про реструктуризацію позики або додаткову позику;
- порушення строку повернення основного боргу і процентів;
- хвороба або смерть позичальника.

Першочергові ознаки фахівець може визначити та проаналізувати на підставі звітної документації, що надається самим клієнтом.

Ознаки появи проблемної позики

1. Збільшення, зростання:

- обсягів реалізації з відстроченою оплатою;
- складських запасів;
- дивідендів, що виплачуються;
- кредиторської заборгованості;
- прострочених боргів;
- частки основного капіталу в сумі активів.

2. Перші ознаки проблемності кредиту, зменшення:

- доходів;
- рівня грошових статей балансу;
- обіговості запасів;
- частки короткотермінових активів;
- коефіцієнта ліквідності.

Щоб уникнути проблемної позики працівник банку повинен передбачати її появу, знаючи причини виникнення та враховуючи ознаки.

Лише суворий контроль за кредитним проектом в цілому дозволяє забезпечити безпеку, надійність і прибутковість кредитних операцій комерційних банків. Існують принципи, які є важливими для успішної кредитної діяльності будь-якого банку:

1) банк повинен мати свою систему моніторингу кредитних операцій;

2) система моніторингу має бути безперервною та оперативною;

3) проведення заходів щодо супроводження кредитних проектів, які направляються на зниження рівня ризику невиконання боржником своїх зобов'язань;

4) організація моніторингу повинна сприяти покращенню відносин між кредитором та позичальником;

5) банк повинен враховувати особливості бізнесу щодо супроводження кожного проекту, що кредитується;

6) кредитний контроль повинен здійснюватись найбільш кваліфікованими та досвідченими працівниками банку.

Для забезпечення ефективного контролю за виконанням умов кредитного договору фахівець кредитного підрозділу зобов'язаний формувати кредитну справу відразу після видачі кредиту.

До кредитної справи підшиваються всі документи, що є в наявності на момент укладання кредитного договору і всі інші документи, що стосуються цього договору, до моменту повного погашення заборгованості за кредитом. В ній повинні бути підібрані документи так, щоб полегшити контроль за дотриманням умов кредитного договору. Крім того, за кожним кредитом окремо ведеться картка контролю виконання позичальником умов кредитного договору, записи в якій не-

обхідно проводити протягом наступного дня після проведення операції або вжиття заходів. Кредитна справа зберігається в кредитних підрозділах банку до повного виконання позичальником зобов'язань за кредитним договором. Після погашення кредиту кредитна справа передається в архів і зберігається протягом терміну, визначеного номенклатурою справ.

Протягом усього строку дії кредитного договору фахівець кредитного відділу, дотримуючись принципів організації моніторингу, виконує наступне:

1. Після надання кредиту протягом одного тижня розробляє та затверджує у керівника структурного підрозділу план роботи за кожним кредитом. Протягом дії кредитного договору цей план уточнюється.

2. Постійно підтримує ділові контакти. У разі ухилення позичальника від контактів або зміни реквізитів без повідомлення банку негайно з'ясовує причини несвоєчасного інформування банку та повідомляє відповідальних фахівців.

3. Планово чи несподівано проводить перевірки за місцем знаходження позичальника з питань цільового використання кредиту, стану збереження заставного майна, достовірності наданих звітів та інші питання. Перевірки здійснюються не тільки економістом, а й фахівцями юридичного відділу та служби безпеки. При проведенні таких перевірок, особливо коли позичальник порушує умови кредитних договорів, банк може залучати експертів, аудиторські фірми.

4. Фахівець кредитного підрозділу у визначений термін на підставі фінансової та бухгалтерської звітності позичальника здійснює аналіз діяльності позичальника, його фінансового стану згідно з методикою оцінки кредитних ризиків. Адже відомо, що якість кредиту з часом змінюється.

У разі погіршення показників діяльності позичальника установа банку ставить перед позичальником питання про необхідність усунення недоліків, розробляє разом з ним заходи щодо виходу з ситуації, що склалася. Слід зазначити, що в таких ситуаціях доцільно, окрім з контрольних дій, надавати позичальникам консалтингові послуги, адже банк, насамперед, зацікавлений у тому, щоб клієнт виконав всі зобов'язання, які обумовлені кредитним договором. Звичайно, що кожний позичальник має свої особливості, які вимагають від працівників банку індивідуальної роботи. Загальні шляхи подолання проблемних позик можуть бути такі: скорочення витрат; прискорення реалізації готової продукції; реалізація надлишків товарно-матеріальних цінностей; збільшення інших надходжень; стягнення дебіторської заборгованості.

Підсумовуючи вищевикладене щодо необхідності проведення моніторингу як забезпечення зменшення ризику кредитних операцій при використанні клієнтом кредитних ресурсів, можна виділити такі основні моменти.

1. При здійсненні контролю за реалізацією кредитного проекту слід враховувати, що оцінка кредитоспроможності позичальника дає визначення ступеня ризиків тільки на дату оцінки, тобто на дату видачі кредиту, а в подальшому ступінь ризику може змінюватись. Адже банкіри повинні прагнути уникати ризиків або зменшувати їх навіть більше, ніж інші кредитори, оскільки дають у позику не свої власні гроші, а кошти своїх кредиторів.

2. До супроводження кредиту необхідно крім кредитних працівників підключати інші структурні підрозділи банку, експертів та аудиторів фірм. Це дає можливість підвищити якість проведення таких заходів.

3. Вжиті заходи повинні відповідати принципам своєчасності та економічної доцільності. Таким чином, зменшиться ймовірність появи проблемних позик, що позитивно впливатиме на якість кредитного портфеля банку в цілому.

Список літератури

1. Вітлінський В., Наконечний Я., Пернавський О. Концепція стратегії кредитного ризику // Банківська справа. – 2000. – № 1. – С. 13-16.
2. Голуб В.М. Проблемні позики й управління ними // Фінанси України. – 1999. – № 11. – С. 93-99.
3. Голуб В.М. Концептуальні підходи до управління проблемними кредитами в комерційних банках // Вісник НБУ. – 2000. – № 2. – С. 56-58.
4. Зінченко В. Підсумки діяльності комерційних банків України за перше півріччя 2000 року // Вісник НБУ. – 2000. – № 9. – С. 4.

РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ НА РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

О.Ю. Ромашко, к.е.н., член Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (далі Комісія) здійснює регулювання, нагляд, контроль та правозастосування на ринку цінних паперів, зокрема, комерційних банків в частині їх діяльності на фондовому ринку. Комісія здійснює реєстрацію випусків цінних паперів, видає ліцензії для здійснення професійної діяльності на фондовому ринку.